

*Песцов Р. Г.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

УМОВИ ЗАОЧНОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Досліджуються підстави та умови допустимості заочного судового розгляду у кримінальному судочинстві України.

***Ключові слова:** заочне провадження, кримінальний процес, умови, право, кримінальне судочинство.*

Реформування системи кримінального судочинства вимагає від законодавця впровадження низки процесуальних новел, вдосконалення існуючих і введення нових процесуально-правових конструкцій, що покликані забезпечити конституційне право на своєчасний та ефективний судовий захист. Проект Кримінально-процесуального кодексу України запроваджує інститут заочного розгляду справи, який справедливо вважають однією з форм реалізації принципу своєчасності розгляду справи в кримінальному судочинстві.

На сьогодні підтвердилась правильність позиції законодавця щодо запровадження в українському кримінальному судочинстві інституту заочного розгляду справи, який зможе забезпечити швидкість та ефективність судового розгляду, певною мірою спростить його, сприятиме підвищенню відповідальності сторін за свої дії та унеможливить зволікання й зловживання.

Необхідність дослідження цього інституту зумовлена тим, що практика застосування норм, які регламентують розгляд справи в порядку заочного провадження та ухвалення заочного рішення, поступово розширюється. Питання заочного провадження в кримінальному судочинстві досліджувалися науковцями і практиками, серед яких А. С. Тукієв, В. Т. Маляренко, Т. В. Трубнікова та інші.

Право особи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення на справедливий публічний розгляд в розумні строки є одним із найважливіших у системі юридичного захисту осіб, яких обвинувачують у скоєнні злочинів. При цьому суттєвим елементом засобів процесуального захисту є право обвинуваченого захищати себе особисто або через обраного захисника. Невипадково міжнародне право в сфері охорони прав людини приділяє надзвичайну увагу забезпеченню гарантій справедливого судового розгляду. Наприклад, згідно з підп. "d" п. 3 ст. 14 "Міжнародного пакту про громадянські і політичні права" кожний має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення бути засудженим в його присутності. Стаття 11 "Загальної Декларації прав людини" зазначає, що кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинуватою, поки її вина не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, за якого їй забезпечуються всі можливості для захисту.

На цих положеннях ґрунтується правило передбачене ч. 1 ст. 262 КПК України, згідно з яким розгляд справи в засіданні суду першої інстанції відбувається за участі підсудного, явка якого до суду є обов'язковою. На наш погляд, ця норма КПК суперечить Міжнародному пакту, оскільки бути присутнім під час судового розгляду – це право підсудного, а не його обов'язок. На жаль, ні законодавець, ні суд не бажають

відійти від зазначеної норми щодо обов'язкової участі підсудного при судовому розгляді в суді 1-ої інстанції.

Згідно ч. 2 ст. 262 КПК України розгляд справи за відсутності підсудного допускається лише у виняткових випадках: 1) коли підсудний перебуває за межами України і ухиляється від явки до суду; 2) коли справу про злочин, за який не може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, підсудний просить розглянути за його відсутності. Проте суд має право і в цьому разі визнати явку підсудного обов'язковою.

Розгляд кримінальної справи за відсутності підсудного в сучасному кримінальному судочинстві допускається частіше як виняток, а ніж правило. Як видно, на теперішній час, умови заочного судового розгляду є звуженими. Частина 1 ст. 373 Проекту КПК України визначає умови проведення заочного провадження – у разі нез'явлення у судові засідання особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального проступку на території України, яка виїхала за її межі і ухиляється від з'явлення до суду, суд має право ухвалити заочне рішення на підставі наявних матеріалів, якщо державний обвинувач не заперечує проти цього.

В кримінальному судочинстві давніх часів інститут заочного провадження мав розширені можливості (умови) застосування. Так, в стародавньому римському процесі заочний розгляд досить широко практикувався. В імператорський період можливість заочного судового розгляду кримінальних справ залишилося лише для неважливих справ, щодо підсудних, які обвинувачувалися у більш тяжких злочинах, вживалися заходи щодо їх явки до суду. Стародавні німецькі системи законодавства розглядали явку підсудного до суду як безумовний його обов'язок. У випадку, коли підсудний тричі був викликаний до суду і обвинувач даремно чекав його явки протягом 8 днів, майно такої особи підлягало конфіскації і така особа оголошувалася поза законом. В Англії заочний розгляд теж часто застосовувався; неявка до суду розглядалася як презумпція невинуватості, “в порядку заочного розгляду могли бути вирішені як малозначимі, так і найважливіші справи, а заочні вироки мають такі ж наслідки, що і вироки, постановлені в присутності підсудного”.

У дореволюційній Франції також широко застосовувався заочний розгляд. Під його впливом з'явився такий вид покарання, як цивільна смерть (застосовувалося лише при неможливості застосування засудженому фізичної смертної кари).

В останні десятиліття заочний судовий розгляд знову все частіше застосовується, хоч і з деякими обмеженнями та застереженнями, у нових КПК різних держав. Так, КПК Російської Федерації зазначає, що суд може розглянути кримінальну справу у випадку відсутності підсудного за наявності одночасно двох умов: 1) підсудний обвинувачується у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, покарання за яке може передбачатися не більше двох або п'яти років; 2) підсудний сам порушує клопотання про розгляд справи без його участі.

КПК Республіки Білорусь судовий розгляд кримінальної справи судом 1-ої інстанції за відсутності підсудного допускає, коли: 1) особа, яка обвинувачується у вчиненні злочину, який не має великої суспільної небезпеки, чи менш тяжкого злочину (згідно КК це злочини, покарання за які передбачається не більше 5 років позбавлення волі), визнає свою вину і заявляє клопотання про розгляд справи без неї; 2) обвинувачений знаходиться за межами держави і ухиляється від явки в судові засідання.

Згідно з кримінальним процесом Данії обвинувачений не зобов'язаний допомагати суду під час судового процесу. Він взагалі не зобов'язаний з'являтися до суду. Якщо підсудний не з'являється в судове засідання захисникові такої особи буде дозволено представляти його інтереси, якщо причини такої відсутності – істотні підстави.

КПК Франції передбачає, що заочне провадження можливе стосовно будь-якої особи, яка належним чином була викликана до суду і не з'явилася у встановлений час, у малозначних справах, у справах про злочини і правопорушення.

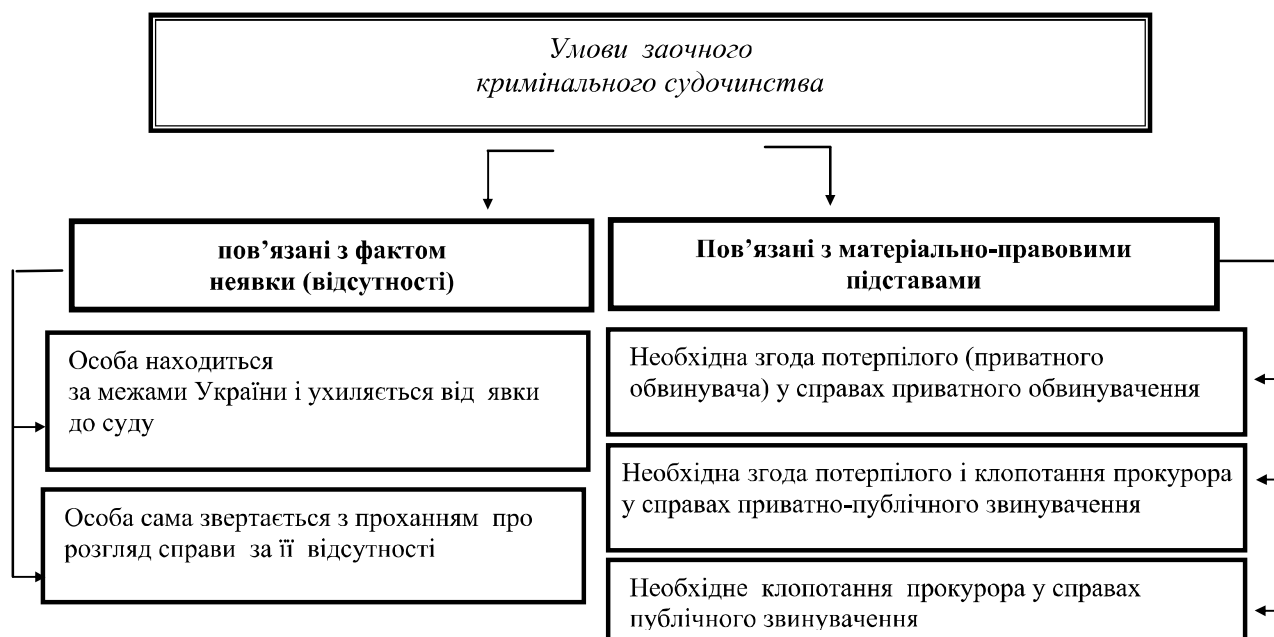
Із зазначеного випливає, що в більшості країн умовами судового заочного розгляду є: ухилення підсудного, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, від явки до суду, а також клопотання останнього про розгляд справи за його відсутності. Як зазначається в коментарях до КПК РФ, Республіки Білорусь, що сам факт перебування підсудного за межами держави не є підставою для заочного розгляду справи, необхідно щоб така особа знала про час і місце судового розгляду та пред'явлене їй обвинувачення. На нашу думку, право заявляти клопотання про заочний судовий розгляд слід розширити, надавши його іншим учасникам судочинства, зокрема потерпілому.

Необхідно звернути увагу, що презумпція невинуватості означає, що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість, обов'язок доведення вини покладається на органи дізнання, досудового слідства, прокуратури. Ураховуючи це, доречно розширити умови застосування заочного провадження в кримінальному судочинстві, дозволивши цю процедуру судового розгляду щодо всіх категорій кримінальних справ. Винятками можуть бути: 1) справи про злочини, за які передбачено покарання – довічне позбавлення волі, 2) справи про злочини, скоєні неповнолітніми особами, або особами щодо яких можуть бути застосовані заходи медичного характеру. Тому, що ці особи одночасно є суб'єктами відразу двох конкуруючих самостійних проваджень, що посилюють їх процесуальні гарантії.

Основною метою інституту заочного розгляду справи в кримінальному процесі є усунення причин, що сприяють зволіканню розгляду справи.

Заочний судовий розгляд кримінальних справ не надає ні суду, ні стороні захисту чи обвинувачення додаткових прав і гарантій крім тих, які їм надані при загальному провадженні. КПК повинен лише надавати стороні захисту додаткові гарантії, так би мовити на противагу відсутності підсудного, і можливим процесуальним наслідкам. Процесуальні рішення, прийняті під час проведення заочного кримінального судочинства, є результатом дослідження обставин кримінальної справи в такій процесуальній формі, і не вважатися покаранням за неявку до суду.

Підстави (умови) заочного кримінального судочинства можна поділити на матеріальні і процесуальні. До таких відносяться: а) достатня сукупність незаперечних доказів, що містяться у матеріалах кримінальної справи, яка повинна однозначно свідчити про наявність всіх елементів предмету доказування по будь-якому складу злочину (додатковому доказуванню підлягають обставини перебування особи за межами України і заздалегідь належного повідомлення підсудного про час та місце судового розгляду і прохання до нього про особисту присутність під час судового процесу); б) факт відсутності підсудного під час проведення розслідування і розгляду конкретної кримінальної справи необхідно розглядати як не реалізацію свого права; в) належне повідомлення підсудного як завчасне повідомлення про місце і час судового розгляду, а також прохання до нього особисто бути присутнім під час процесу.

Обов'язковою умовою заочного розгляду справи є належне повідомлення підсудного про час і місце розгляду кримінальної справи. З'ясуванню змісту категорії належного повідомлення підсудного про час та місце розгляду справи в контексті заочного провадження також в літературі приділено недостатньо уваги. Питання неузгодженості положень процесуального законодавства (кримінального, цивільного, господарського, адміністративного) із спеціальним "поштовим" законодавством були предметом аналізу деяких авторів [3, 95; 5, 40-41]. Для належного повідомлення з використанням поштового зв'язку, як зазначає А. Тукієв, оптимальним може бути поштове відправлення із відміткою "Судова повістка", при відправці якої обов'язково складається опис вкладеного. Також необхідно передбачити випадки відмови адресата від отримання поштового відправлення в повідомленні необхідно передбачити, що у випадку відмови адресата від отримання поштового відправлення в повідомленні варто робити спеціальний запис, а поштове повідомлення залишати в абонентській поштовій скриньці адресата. Для визнання повідомлення належним, суд зобов'язаний з'ясувати:

- який спосіб повідомлення був обраний;
- правильність складання судової повістки-повідомлення;
- відповідність її змісту вимогам закону;
- своєчасність відправлення направлення повідомлення;
- виконання всіх вимог щодо вручення повідомлення відповідно до обраного способу;
- наявність у суду документів, які підтверджують факт належного повідомлення (в залежності від обраного способу повідомлення).

В юридичній літературі неявку підсудного до суду розглядають як:

- 1) заперечення ним обвинувачення;
- 2) незнання ним про пред'явлене йому обвинувачення;
- 3) фактичне визнання ним пред'явленого обвинувачення.

При цьому жодна із наведених вище причин неявки не може пояснити правову природу заочного розгляду і не може бути безумовною підставою для заочного розгляду кримінальної справи. Слід враховувати, що причини неявки підсудного в судово

засідання можуть бути найрізноманітнішими і якось їх виокремити, класифікувати чи систематизувати неможливо.

В кожному конкретному випадку причини неявки не можуть бути заздалегідь відомі, тому завжди залишатимуться сумнівними. Як вже зазначалося, і міркування А. В. Цихоцького є цьому підтвердженням, що неявці відповідача в суд слід надавати значення факту розпорядження стороною своїми процесуальними правами [4, 420].

Таким чином, порядок заочного судового розгляду має бути суттєво зміненим. Він повинен містити такі завдання:

- розширення можливостей проведення заочного розгляду кримінальних справ;
- запровадження обов'язкової участі захисника в усіх випадках заочного розгляду кримінальної справи;
- унеможливлення надмірного спрощення заочного судового розгляду;
- врахування поведінки підсудного при вирішенні питання щодо меж покарання і відшкодування судових витрат, появи системи звернення до виконання заочного вироку до реального позбавлення волі;
- забезпечення можливості засудженому своєчасно ознайомитися із вироком суду, проголошеним за його відсутності, задля необхідності реалізації ним права на оскарження;
- введення чіткого порядку і підстав відміни вироку, проголошеного в заочному провадженні.

Такі зміни повинні змінити наявну практику, в якій недобросовісний підсудний може перешкоджати проведенню судового розгляду, може перебувати в кращому становищі щодо такого ж підсудного, який вчинив позитивні посткримінальні вчинки, а також вони можуть збільшити ступінь гарантованості прав кожного на судовий захист.

Отже, умови заочного провадження в кримінальному судочинстві, на наш погляд, мають бути розширені, що позначиться на ефективному розгляді кримінальної справи в розумні строки. І як би противники заочного провадження не вважали, що неявка підсудного до суду є перешкодою для здійснення його процесуальних прав і гарантій, необхідно зазначити, що така неявка підсудного – факт реалізації процесуальних прав, тому обов'язковість участі підсудного під час судового розгляду в суді 1-ої інстанції необхідно замінити на його право, що збігається із нормами міжнародного права.

Використані джерела:

1. *Маляренко В. Т.* Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія, практика : дис. ... д-ра юрид. наук. – Харків, 2005. – 428 с.
2. *Тукієв А. С.* Проблемы процессуальной формы заочного уголовного судопроизводства : автореферат дисс. канд. юрид. наук. Республика Казахстан Караганда, 2005. – 22 с.
3. *Уткина И. В.* Заочное решение в гражданском процессе. – М. : ООО “Городец-издат”, 2003. – 192 с.
4. *Цихоцкий А. В.* Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам : дисс. ... д-ра юрид. наук. – Новосибирск, 1998. – 617 с.
5. *Черных И. И.* Заочное производство в гражданском процессе. – М. : Городец, 2000. – 128 с.

Песцов Р. Г. Условия заочного судебного рассмотрения в уголовном судопроизводстве Украины.

Исследуются основания и обстоятельства заочного судебного рассмотрения в уголовном судопроизводстве Украины.

Ключевые слова: заочное производство, уголовный процесс, условия, право, уголовное судопроизводство.